

Diversitet som stemningsarbejde

Lærere undgår særlige ord, men eleverne efterlyser samtalen

Generationsforskelle og berøringsangst spænder ben for den vigtige samtale om forskelsbehandling og privilegier på baggrund af etnicitet. Lærere mangler **pædagogiske strategier** til at håndtere diversitet i praksis.

Af **Marie Bille**

Kender du den akavede stemning, når en joke falder til jorden? Eller den anspændte fornemmelse i klassen, når minoritetslevers oplevelser af forskelsbehandling bliver mødt med skepsis eller ligefrem benægtelse? Nervositeten for, at en snak om privilegier stikker af, fordi følelser af uretfærdighed, vrede, skyld og skam bobler lige under overfladen?

Spørgsmålet om etnicitet fylder i gymnasiet, fastslår Manté Vertelyté, der er postdoc på DPU, Aarhus Universitet. Sammen med professor Dorthe Staunæs forsker hun i de følelser og stemninger, der opstår, når gymnasielærere og elever forholder sig til diversitet. De to forskere har interviewet elever, lærere, studievejledere og rektorer på to storkøbenhavnske gymnasier.

Udgangspunktet er, at arbejdet med diversitet i gymnasiet langt fra kun handler om tal og procenter, elevfordeling og repræsentation i pensumlisterne. Forskning har i de senere år stillet skarpt på sanser, følelser og

stemninger som afgørende faktorer i en affektiv pædagogik, der kan håndtere diversiteten i praksis. Arbejdet med diversitet er også et 'stemningsarbejde', forklarer Manté Vertelyté.

"Det er vigtigt, fordi forskelle, uligheder og privilegier, der hænger sammen med diversitet, er overalt som 'elefanten i rummet'. Den er ikke synlig, men den kan mærkes. Man føler elefanten som akavethed, pinlighed, ubehag, eller den kan også være sjov," forklarer Manté Vertelyté.

Arbejdet med diversitet tager meget følelsesmæssig energi, understreger forskeren. Et følelsesmæssigt 'stemningsarbejde' i klasserummet, som forskerne undersøger både teoretisk og empirisk.

Lærere taler ikke om racisme

Et tydeligt mønster, der træder frem i undersøgelsen, er, at elever og lærere taler helt forskelligt, når de udtrykker sig om spørgsmålet om diversitet. Hvor lærere er forsigtige, ofte ændrer ord eller fumlere midt i en sætning, er eleverne mere direkte i deres ordvalg. Lærerne bruger professionelle og analytiske ord hentet fra fx forskningsrap-

porter, hvorimod eleverne bruger engelsk og amerikansk slang hentet fra de sociale medier og film.

"Lærerne bruger ord som 'etniske minoritets elever' eller 'tosprogede', 'ressourcestærke familier' eller 'gymnasiefremmede'. Når vi taler med eleverne, taler de langt mere eksplicit om 'race' og 'racisme'. Det er en af de forskelle, vi ser," siger Manté Vertelyté.

Forskerne har zoomet ind på de sekvenser i deres interviews, der handler om diversitet i forhold til etnicitet, og lavet en ord-bank for henholdsvis lærere og elever over de ord, de bruger. For at sammenligne ordvalg på tværs har de samlet ordene i en visuel 'ord-sky' for hver gruppe, hvor de ord, der bliver brugt mest, bliver fremhævet.

"I elevernes ordsky er 'racisme' det største ord," siger Manté Vertelyté og tilføjer:

"Vi er stadig i gang med analysen og skal se på, i hvilke kontekster ordene er blevet brugt. Men vores foreløbige indtryk er, at der er den forskel, at lærere bruger mere forsigtige ord, mens eleverne er mere direkte."

Lærerne er helt bevidste om, at race og racisme optager eleverne, og at eleverne >

ILLUSTRATION: RUNE FISKER

har meget fokus på, hvem de er, og hvilken baggrund de har. Men forskerne sporer en berøringsangst blandt lærere for at tale om forskelsbehandling og racisme.

”En elev siger direkte, at lærerne er bange for at tale om det. At de er bange for at sige noget forkert, så de ignorerer det bare fuldstændig. Og at det er frygten for at lade det ’underbevidste’ komme ud.”

Forskerne er også stødt på situationer, hvor elever anklager lærere for at være racistiske og for at ekskludere. Det skaber en spænding, hvor lærere bliver usikre og føler sig utilpas ved at komme ind på de emner, forklarer Manté Vertelyté. Lærere kommer nemt i et dilemma. Hvis en elev har et udenlandsk klingende navn, kan man så spørge til, hvor han eller hun er fra? Er det ekskluderende? Eller er det en måde at vise interesse og anerkendelse?

Sjov eller pinlig sushi-joke

Forskere har set mange eksempler på, at forskelle fører til ubehag og akavede øjeblikke, især når der er humor i spil, forklarer Manté Vertelyté. Det kan være, når en elev siger en joke om race, og ingen griner. Det kan også være omvendt, når en lærer siger en joke om race eller etnicitet, og eleven, den er møntet på, føler et stort ubehag og føler sig ekskluderet.

”Det er en gråzone, hvor nogle jokes er eksplicit racistiske, og nogle refererer til en kulturel eller sproglig baggrund. Men det sker ofte, at eleven griner med, fordi alle griner. Så det bliver pinligt ikke at grine,” siger hun.

Et eksempel fra forskernes interviews var en elev, der fortalte om en episode, da han lige var begyndt i gymnasiet.

”Alle skulle introducere sig selv, og han havde rødder i Japan og sagde sit navn. Læreren spurgte, hvad det var for et navn, og eleven svarede, at det er japansk. ’Ah, så kan du lave sushi’, svarede læreren. Alle grinede.

Eleven fortæller, at han selv grinede med, ikke fordi det var sjovt for ham, men fordi alle andre grinede. Han sagde: ’mit grin var ikke mit eget, det var de andres. Jeg grinede automatisk i takt med alle.’ Det viser, hvordan en stemning kan få dig til at grine, også selvom du i virkeligheden føler ubehag. I virkeligheden kunne han ikke lide joken, for han følte, den var ekskluderende. Situationer som den er der mange af,” siger Manté Vertelyté.

Det interessante er, forklarer Manté Vertelyté, at de andre elever måske ikke grinede af selve joken, men af læreren. Fordi situationen var pinlig eller akavet.

”Eleverne er mere opmærksomme og sensitive over for, hvad man kan sige og hvornår. Racisme er ikke et tilvalg som et

kontroversielt emne, men en del af de unges hverdag, og derfor taler de bare om det. Lærerne er ikke altid opmærksomme på de dynamikker, og ofte synes eleverne, at lærerne ikke er særligt gode til at håndtere de situationer. Så det er ret sandsynligt, at eleverne også grinede af læreren. Åndssvag joke, der ikke er sjov, så lad os grine af ham. Det er komplekse dynamikker,” siger hun.

”Nogle lærere laver jokes som ’så kan du lave sushi’ i et forsøg på at anerkende forskelle og hylde dem. Det virkede bare ikke sådan i praksis med denne elev.”

Mangler pædagogiske strategier

Lærerne er helt bevidste om, at alle ikke er lige, og de er opmærksomme på forskelle, og at de er et problem for nogle studerende, viser forskernes interviews. Men samtidig er det også tydeligt, at lærerne føler, at de mangler strategier til at håndtere diversiteten.

”Vores pointe er ikke, at lærere er ignoranter eller racistiske. Men nogle gange går lærere uden om emner, fordi udfaldet er for usikkert og uforudsigeligt, og de mangler pædagogiske værktøjer til at håndtere det. Ordforrådet for diversitet er ikke særligt nuanceret. Diversitet er som oftest lig med et problem,” siger Manté Vertelyté.

”Det blev tydeligt for os, da vi spurgte skoleledere, om de har en pædagogisk tænkning omkring de spørgsmål, at de ikke kunne formulere en sådan strategi. Individuelle lærere gør forskellige ting, men der er ikke fælles pædagogiske værktøjer, strukturer og bevidsthed. Det er interessant.”

Når lærere undgår at tale om betydningen af etniske forskelle, er det problematisk, fordi det for eleverne opleves som en underkendelse af deres erfaringer og forskellige etniske og religiøse baggrunde. Men når det samtidig er svært for lærere at tale om ’race’ og ’racisme’, bunder det i en generel udvikling i Danmark, hvor ’race-or-det’ traditionelt er tabu for den generation, som lærerne tilhører.

”Mange tænker, at hvis man nævner ordet ’race’, er det som at anerkende, at racer findes, og derfor ensbetydende med at putte mennesker i forskellige race-kategorier. Hvis du nævner det, kan du blive beskyldt for racisme. Men hvis du ikke nævner det, kan du også blive beskyldt for racisme, fordi du ikke anerkender race som

”Som biologiske kategorier findes racer ikke. Men de findes socialt, og de har sociale, politiske og økonomiske konsekvenser. Derfor bliver vi nødt til at tale om det for at anerkende, at det stadig eksisterer. For hvis vi ikke nævner det, kan vi ikke tale om racisme.”

Manté Vertelyté

en magtstruktur. Der er en ambivalens og et sammenstød mellem forskellige generatióners forståelser,” siger Manté Vertelyté.

Sæt stemningen i centrum af diskussionen

I den yngre generation er der ikke samme frygt for at bringe race på banen i samtalen om forskelle og diskrimination. Når de unge taler om race, er det ’race som en social konstruktion og en strukturel betingelse’. Og de vil gerne samtalen.

”Som biologiske kategorier findes racer ikke. Men de findes socialt, og de har sociale, politiske og økonomiske konsekvenser. Derfor bliver vi nødt til at tale om det for at anerkende, at det stadig eksisterer. For hvis vi ikke nævner det, kan vi ikke tale om racisme,” siger Manté Vertelyté.

Det er forskelligt fra elev til elev, hvorfor det er vigtigt at tale om forskelle, uligheder og privilegier.

For minoritets elever handler det om at anerkende deres oplevelser af at være dem, de er, men også om oplevelser af diskrimination og eksklusion. Også etnisk danske elever vil tale om det i en slags solidaritet med deres klassekammerater og venner,” siger Manté Vertelyté og nævner, at forskerne startede undersøgelsen kort efter, at bevægelsen Black Lives Matter kom frem.

”Mange elever sluttede sig til og talte om det. De reflekterede meget over, hvad der sker i samfundet, og at vi skal tale om disse emner,” siger hun.

Men hvad er så forskernes forslag til, hvordan vi udvikler en pædagogik, der kan adressere diversitet på en konstruktiv måde?

”Det er et svært spørgsmål, og der er ingen simple svar,” siger Manté Vertelyté.

”Men det første handler om at blive i de ubehagelige følelser og stemninger. Hvis der opstår en angst eller et ubehag eller skam, skal vi adressere det, snarere end at feje det ind under gulvtæppet,” foreslår hun. Forskere har i de senere år talt om behovet for en ’affektiv pædagogik’, der anerkender, at stemninger og følelser af ubehag, skam og skyld findes. Snarere end at være tilskuer til de andres lidelser, skal man måske se på, hvordan man selv oplever forskellighed, foreslår Manté Vertelyté.

”Læreren kan sige: ’jeg kan mærke, at der er et ubehag nu – er det kun mig, eller kan I også mærke det?’ Det er en vej at gå, at putte følelsen eller stemningen i centrum af diskussionen.

Jeg tror på, at lærere har en meget udviklet sensitivitet over for, hvad der er på spil i klassen. Så det handler om at være opmærksom på den sensitivitet også i forhold til spørgsmålet om diversitet.” ●

Manté Vertelyté er postdoc på DPU, Aarhus Universitet. Hun forsker blandt andet i, hvilke stemninger og følelser, der kan opstå, når gymnasielærere og elever forholder sig til diversitet.

Læs mere på gymnasieforskning.dk

📖 Gymnasieelever vil det samme på tværs af etniske skel: Interview med Ane Qvortrup og Bolette Moldenhawer.

📖 I Danmark er jeg født – etniske minoritetsunge i bevægelse: Flemming Mikkelsen, Malene Fenger-Grøndahl og Tallet Shakoor.

Tidslinje:

Sådan er racisme blevet forstået i dansk pædagogisk praksis og tænkning

Manté Vertelyté og Dorthe Staunæs har gennemgået den pædagogiske vidensproduktion om antiracistisk pædagogik i en dansk skolekontekst i bøger og tidsskrifter og kortlagt skiftende forståelser af race og racisme gennem tiden, og hvordan de er forbundet til affekt.

→ 1970’erne:

Racisme er en trussel

I 1970’erne var de første ’gæstearbejdere’ kommet til Danmark, og racisme blev diskuteret i offentlige organisationer og NGO’er som en trussel mod det danske samfund og demokrati. Flere NGO’er foreslog kollektiv antiracistisk handling og pædagogik.

→ 1980-90’erne:

Tolerance som værn mod racisme

I 1980’erne var racisme blevet en del af hverdagen for migranter, og medierne rapporterede i stigende grad om racistiske hændelser, ikke mindst begået af ’Grønjakkerne’ – en nynazistisk gruppe, der var aktiv fra starten af 1980’erne. Racisme blev, som i 1970’erne, beskrevet som en trussel både mod indvandrere, men i særdeleshed også mod samfundet og demokratiet. Uddannelsesforskere og praktikere begyndte at diskutere antiracistisk pædagogik, og løsningen var i høj grad ’tolerance’. At være antiracist er at være ’tolerant’, ’solidarisk’ og ’empatisk’, og lærerens opgave er at bibringe ’positive, accepterende følelser’ for at skabe en ’antiracistisk atmosfære’, står der fx i et hovedværk fra 1986, ’Den flerkulturelle skole – om interkulturel, antiracistisk undervisning’, af antropolog og uddannelsespraktiker Inger M. Clausen.

En diskurs om ’kulturmøder’ blev set som en måde at integrere minoritets elever og samtidig styrke majoritets elever kulturelle kompetencer. Kulturel forskellighed skulle ses som et aktiv og en ressource frem for et problem – målet var at skabe en behagelig stemning, som alle kunne være i.

→ 00’-10’erne:

Kritik af den ’farveblinde’ pædagogik

Fra 00’erne og frem var der en stigende skepsis over for, om racisme overhovedet var relevant i en dansk sammenhæng. Efter 11. september 2001 blev særligt muslimers kultur og religion fremstillet som en forskelsmærke, der var inkompatibel med ’danskhed’. Efter karikaturkrisen i 2005 blev ’ytringsfrihed’ sat i front som en dansk kerneværdi, og bestræbelser på at tematisere race og racisme i forskningen blev reduceret til ’politisk korrekthed’. Men samtidig udfordrede antiracistisk forskning den udbredte ’farveblinde’ pædagogiske tilgang i skoler og foreslog en antiracistisk pædagogik, der skulle hjælpe med at synliggøre usynlige og tavse racialiseringsprocesser. Flere undersøgelser kastede lys over, hvordan race og racisme bliver til og vedligeholdes i skolen. Fokus rykkede fra ’tolerancearbejdet’, der sigtede på at bekriige racistisk fjendtlighed gennem pædagogik, til at diskutere, hvordan racialisering systematisk produceres inde fra af institutionelle strukturer og normer. Denne forskning betonedede, hvordan følelser af utilpashed og ubehag omkring race og racisme er en del af hverdagens skolemiljø – som også forplanter sig til de forskere, der beskæftiger sig med feltet.

Kilde: artiklen ’From tolerance work to pedagogies of unease: affective investments in Danish antiracist education’ af Manté Vertelyté & Dorthe Staunæs I Nordic Journal of Studies in Educational Policy